ستراتا شەڕی یا فولکلوری
(دەقەرا بەهدینان وەك نموونە)

م. وارین دلشاد صالح
م. هلبین محمد حسین
پشکا زمانێ کوردی- کولیژا پەروەردا بنیات- زانکویا دهوك- هەرێما کوردستانێ/ عیراق.

پوختە:

ستران بەشەکێ بەرفرەهە و کەڤنە ئەدەبێ فولکلوریدا. هەر مللەتەکی ستران و مۆزیکا خۆیا تایبەت هەیە و پێ دهێتە نیاسین، واتە هەر ستراندك سیمایێن مللەتی ژهەمی لایانڤە بەرچاڤ دکەت. ستران بێهن فرەهیا هەستانە بۆ گەلەك بارێن دەروونی یێن مللەتی یان تاکەکەس تێدا دبوریت، وەك دەربرین ژخوشیێ یان هاندانا شەڕی یان بۆ ئەنجامدانا کارەکی. ستران سامانەکێ خۆمالیە و ئەگەر ب هویری گوهداریا سترانا فولکلوری بکەین و بدرستی ناڤەرۆکا ئەوێ تێبگەهین، ل ئەوی دەمی ب درستی دێ ڕامانا سترانێ زانین و ئەرك و ئارمانجا سترانێ ب ڕەنگەکێ ڕاستەقینە دیاردبیت، کا چەند شییایە دەربرینێ ژ جڤاکی بکەت.

ل سەرانسەری ژیانا مروڤایەتیێ شەڕوجەنگ دروست بووینە، ئەوێن زەرەرمەند ژی هەر مروڤ بخۆە بووینە، لەوما گەلەك جاران ژبۆ سڤکرنا بارێ دەروونێ خۆە پەنا برینە بەر گوتنا سترانێ، چونکی ستراتا شەڕی یا بوویە هاریکار بۆ مروڤی کو خۆە ژهزرا مرنێ دویر بکەت و ئەو هزرا کو مروڤی گەلەك جاران جاران دورپێچدکەت، و دیسان هەر ستراتە دبیتە پێگەهورێ دەنگێ چەك و تەقەمەنییان، ئەڤ ڤەکولینە ژدوو پشکان پێکدهێت: (پشکا ئێکێ کو لایەنێ تیوری بخۆەڤە دگریت ئەوژی بەحسکرنا پێناسە و جۆر و ناڤەرۆك و تایبەتمەندییێن سترانێ نە، پشکا دووێ لایەنێ پراکتیکیە کو تێدا بەحسی ستراتا شەڕی کرییە).

پەیڤێن سەرەکی: *ئەدەبیاتا فولکلوری، ستران، دیرۆك، ستراتا شەڕی، قارەمان.*

پێشگوتن:

ستراتا فولکلوری ئەو جورە ستراتن، کو مللەتی ب پەیڤێن جوان تازە و لێکدایی ب شێوازەکێ ڕێکوپێك ژ دل و دەروونێ خۆە ب دەربرینەکا راستەقینە بەرامبەر ڕویدان و کارەسات و خوشی و هیڤی و ئومێدێن خۆە گوتینە. فولکلورێ کوردی ژی وەکی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

فولکلـوریێ هەر مللەتەکـێ دیتـر ژگەلەك چەقـان پێکـدهێت، سـترانا فولکلـوری ژی ژ گرنگترین چەقێن فولکلورییە.

مللەتـێن بیـانی، ژمێـژەوەرە گرنگـی دایە تومـارکرن و شـرۆڤەکرنا سـترانا خۆەیـا فولکلوریـ، چـونکە سـتران بەرهەمـێ پێـدڤیێن ژیانـا مروڤـایەتییە و دەنگـێ دەربرینـا هەر مللەتەکـیە ژهـزر و هیڤـی و بـاوەرییێن خـۆە ..، و سـترانا فولکلـوری گەلەك سـالۆخەت و سـیمایێن تـایبەت هەنە، و سـترانێ پەیوەندییەکا مـوکم ب بـارێ ژیانـا جڤـاکی و رەوشـت و تیتالێن کوردانڤە هەیە، و مللەتێ کورد ژکەڤندا حەز ژسترانێ کرییە. لەورا دبینین سترانا گەنجینـا فولکلـوریێ کـوردی دەولەمەنـدکرییە، کـوردان سـەربۆرێن خـۆە کـرینە سـتران و دمێژوویا خۆەدا تومارکرینە، چ بابەتێن دلداری، شەڕی، ئایینی...هتد.

پشکا ئێکێ: ستران تێگەهـ و پێناسە:

ستران پشکەکا گرنگ و کەڤنە دناڤا ئەدەبێ فولکلوریدا، پارچەکا هـوزانێ ل گەل ئاوازەکێ دهێتە تێکەلکرن و دبیتە ستران. هەر مللەتەکی ستران و موزیکا خۆەیا تـایبەت هەیە کـو پـێ دهێتە نیاسین، ئـانکو هەر سترانەك سیمایێن مللەتی ژهەمی لایانڤە بەرچـاڤ دکەت، سـتران بشـێوەیێ سـەرزارەکی یە ژدەسـتەیەکێ بـۆ دەسـتەیەکا دی هـاتیە ڤەگوهاسـتن، هەروەسـا هەروەسـا هنـدەك گوهـورین کـو دگونجـایین دگەل رەوشـا ئەوی جڤـاکی ب سـەردا دهـێن، لـێ رەسـەناتیا خـۆە ژدەسـت نـادەت. هەر بەرهەمەکـێ ئەدەبـی لسـەر بنیـاتەکێ دهێتە ئاڤـاکرن، سـتران ژی وەك هەر بەرهەمەکـێ ئەدەبـی ل سـەر سـێ سـتوینێن سەرەکی (پەیڤ، ریتم، ئاواز) پێکدهێت. ب ئەڤی تێگەهی دیار دبیت، کو ستران ((پارچە هەلبەسـتێکێ بـو دانـراو)) (د.هیمـداد حوسـین، ۲۰۰۷، ۲۲٤). هەردیسـان ب رەنگەکـێ دیتـر ((هەموو شیعری بەئاوازەو یـا خـود بەشـێوەی ئـاواز بگـوترێ (گورانی) پێدەلێن)) (د. محەمەد مـوکری، ۱۹۹۹، ۲۱). ب ئەڤـێ چەنـدێ دیاردبیـت کـو سـتران. ئـانکو ((ئەمـانە شـیعرن، لەفولکلوریـیداپێیان دەگوترێ پێشکەشی کردوون)) (د. سەلام ناوخوش، ۲۰۰۵، ۱٤۳). ستران ئەو بەشـێ پربهـا و نـرخە، کـو دهەمـی قوناغێن دیرۆکێدا ژلایـێ خەلکیڤە گرنگـی پـێ هاتیە دان و دگوتن، هەلبەت لایەنـێ دەرەکی ژی وەك زۆلم و زۆرداریا دەستهەلاتێ و وەلاتێن داگیـرکەر کـارتێکرن ل دەروونـێ خەلکی کـرییە، وەك دلتەنگی و بێـزاری لـدەف ئەوان پەیدابوونییە، دەرئەنجام ژ بۆ ئارامیا دەروونێ خۆە پەنا بـو گوتنا سترانێ بـرییە، هەردیسان ژی گەلەك جـاران سـتران ژ بـۆ خوشـی و دەمبوراندنێ ژی هـاتییە گـوتن. واتە ((مـروڤ چـۆن پێویسـتی بە خـوراکە ئـاواش پێویسـتی بە گـورانی...هەیە)) (ئەحـمەد حەیرانـی، ۲۰۰۵، ۱۸). ئانکو ستران ب هەمی رەنگ و شێوازا ئێك ژپێدڤییاتییێن مروڤی بوویە. لەورا ستران بهێن فرەهیا هەستانە بـۆ گەلەك بارێن دەروونی یـێن مللەتی یان تاکەکەس تێدا دبوریت، وەك

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

دەربرین ژ کەیفێ، یان هاندانا شەڕی یان بو ئەنجامدانا کارەکێ ... هتد. ستران سامانەکێ خومالیە. هەروەسا ((ئەو پارچێن هوزانێیە کو باراپتر ب هاریکارییا موزیکێ دهێتە گوتن و دناڤ جڤاکێن ئەدەبێ ئەواندا ب رێیا ڤەگێرانێ یاسەرزارکێ دهێتە ڤەگوهاستن)). (جوتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣، ٦) د ئەڤێ پێناسێدا دیار بوویە، کو ستران وەک بەرهەمەکێ ئەدەبیە، ژلایەکێ دیترڤە ستران دایە پال جڤاکێن گوندان، چونکی ستران دەستپێکێ ل گوندان بوویە و پتر دناڤ تەخ و چینێن پاڵە و جوتیار و کرێکاراندا، ئەڤە ژی ژ ئەگەرێ نەبوونا خۆاندن و نقیسینێ ئەوان ب شێوەیێ سەرزاری ڤەگوهاستینە. دیسان (الکزاندر هجرتی گراب) دبێژیت: ((ستڕانا فولکلوری ئەو ستڕانە؛ یان ئەو هوزانا ستڕانکی ئاواز ل سەرە، کو دانەرێ ئەوێ نەدیارە و دناڤ خەلکێ نەخوێندەوار دسەر دەمێ بووریدا پەیدابوویە و تا نوکەژی هەر ساخە و دهێتە بکارئینان)). (جوتیار اسماعیل نبی، ٢٠١٣ـ، ٦). کوردان جوانیا سروشتی و ئەو کارەساتێن کو تێدا دەربازبووین ب ستڕانێ ڤەدگێڕا (هەر مرۆڤەکێ کورد د دەروونێ خۆدا شاعیرە) (مردان رفعت ابو زید، ٢٠٢١، ١٥٩). ئانکو پەنایا هەر تاکەکی کورد بو هەر نەخۆشی و خۆشیەک ستران بوویە، نوژداریّ ئارامکەر بۆ ئەوی دوخی و هەلچوونێ دەروونی ئەوێ تیدا دبوریت. ئەڤان ستڕانان شارستانیەت و رەسەناتیا جڤاکی و ملەتی ڤەگوهاستیە.

(مستڕرالف) دبێژیت: ((گورانی کوردی نەک تەنها فولکلوری کوردەواری پاراستووە بەلکو زیاتریش، توانیویەتە خۆەی لەکارتێ کردنی ئاوازەبێگانەکانیش بپاریزێ)). (ئەسعەد عەدۆ، ١٤٢). ستڕانا فولکلوری ئەوە یا کو خەلکی دانایی و گوتی، ((ستڕانا فولکلوری یا گرێدایە ب ژیانا مللەتیڤە ب عادەت و سالۆخدانێن مللەتی و ب کارێ مللەتیڤە، ملکێ هەمی مللەتیە و خەلک هەمی دپاریزیت)). (ئەسعەد عەدۆ، ١٤٣). مللەتێ کورد مللەتەکێ بەرفرەهە و کەڤنە هەمی رەنگێن ژیانێ و هەمی تەنگاڤی و خوشی و نەخۆشی یێن ژیانێ کەتینە درێکا واندا و شیاینە ب رێکا ستڕانێ دەربرینێ ژ ئەڤێ چەندێ بکەن. ((لەناو فولکلوری کوردی گورانی دەولەمەندترین بەشە، هوکاری ئەوەش ژیانێ تایبەتی کورد ووێنەی جیاواز و گورانی زور بەزور لەم وێنە دا بوونەتەوە هۆی ئەم دەولەمەندییە، گورانی بەیەکێک لە فورمەکونەکانی فولکلوریّ کوردی دا دەنرێت، گورانی وتوە)). (هێمن باسم محمد، ٢٠١٥، ٤٥). ستران ئێکە ژ بەشێن گەلەک بەرفرەە دناڤ ئەدەبیاتا فولکلوری یا کوردی، ستران پانوراما ژیانا کوردە واریە. (کامەران موکری) دبێژیت: ((گورانی فۆلکلوری ئاوێنە یەکی بێگەردی ژیانی کوردەواریە، بنچینەی هونراوەی کوردییە)) . (کامەران موکری، ١٩٨٤، ٥٦). ستران رەنگڤەدانا ژیانێیە. ستڕانا فولکلوری دناڤ خەلکیدا گەلەک بەربەلاڤە و هەر ئێک ل دویڤ دەنگ و شێوازێ خۆە ستڕانێ دبێژیت و دەربرینێ ژێ دکەت، واتە ((گورانی فولکلوری ئەو گورانییە کەلە ناو و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەشێکی فراوانی کومەڵ دا ئەو تریێتەوە)). (کامەران موکریـ، ١٩٨٤، ٥٦). ستران ئێکە ژ بەشێن گرنگ و ئاشنایەکا باش ل گەل خەلکی هەیە، تا ئەوێ رادەیێ کو دەمێ ئێکێ گوە ل سترانا فولکلوری د بوو هەوڵد دان کو ژبەر بکەت، چونکی هەست دکەت کو ئەو سترانە بۆوێ هاتییە گوتن دەربرینێ ژ ئێش و ئازار و هەستێن ئەوی دکەت، لەورا ب ئەڤی رەنگی ستران ملکێ هەمی مللەتیە و هەر کەس دشێت د گوتنا سترانێدا بەشداربیت. ((ستران دبیتە مللی مادەم مللەت سترانێ دبێژیت و ب ئەرک و پێدڤییاتێن جڤاکی رادبیت، و بێگومان ژ ئافراندنا جڤاکیە)). (کامەران موکری، ١٩٨٤، ٥٦) هەر دیسان ((ستران هونەرەکێ ڕەسەنە و ژ هەمی لا یەکیڤە ب ژیانا مرۆڤی یێ گرێدایە، ئانکو چ هەلکەفت نینە مرۆڤی ب ستران دەربڕین ژێ نەکرییە و هەمی هزر و خەون و هیڤیێن خۆە تێدا وێنەکرینە)). (د.نبیلە ابراهیم، ١٩٩٩، ١٦٢). ستران سامانەکێ خومالییە و ئەگەر ب هویری گوهداریا سترانا فولکلوری بکەین و ب درستی ناڤەرۆکا ئەوی تێبگەهین؛ ل ئەوی دەمی ب درستی ڕامانا سترانێ زانین و ئەرک و ئارمانجا سترانێ ب ڕەنگەکێ راستەقینە دیار دبیت، کا چەند شییایە دەربرینێ ژ جڤاکێ بکەت. ((ستران ب پەیڤ مۆزیک ژ ناخێ مللەتی دەرکەتیە، مللەتی ڤەگوهاستیە. و وەک هەر دەربرینەکا دییا مللی دا کو وینێ بنیاتێ جڤاکێ مللی ئاشکەرا بکەت)). (د.نبیلە ابراهیم، ١٩٩٩، ١٦٢). هەر دیسان ((ستران ئەۆ جۆرێ ئەدەبیێي جوانە، ڕەنگڤەدانا ژیواریە و ژیان ب گوتن و پەیڤێن چیژدار و جوراوجۆر سالۆخدان کرییە)). (جوتیار اسماعیل نبی، ٧). سترانا کوردی یا کەڤن راستی و ڕەسانایەتیا مللەتێ کوردە. ((ستران هەلبەستەکا لیریکییە کوخەلکی دناڤ مللەتیدا بکارئینایە و بۆ هەلکەفتنێن جڤاکی وەرگرتینە، ئەڤ جۆرێ سترانێ دانەر نینە، یان دبیت دانەرێ سترانێ کەسەکێ بەرنیاس بیت)). (جوتیار اسماعیل نبی، ١١). د ئەڤێ پێناسێدا وەسا خۆەیا دبیت کو پتر گرنگی ب لایەنێ جڤاکی دایە. سترانا فولکلوری د گەوهەرێ خۆەدا جوان و ڕێکخستیە و ب شێوەیەکێ سادە و ساکار بەرهەڤ بوویە.

بیروبۆچون دەربارەی فولکلوری:

گەروکێن بیانی ئەوێن هاتینە کوردستانێ و دگەل مللەتێ کورد ژیاین بەحسێ سترانێ دکەن، هەروەسا ئەو کەسێن کو دیرۆکا کوردی خۆاندین و بەحس کری بڤان سترانان داخبار بووینە. باسیل نیکیتن دبێژیت: ((سترانێن کوردی یێن نە ئولی، بەحسی بابەتێن دلینی و خوشمێریێ دکەن و بارا پترا سترانێن کوردی بەحسی شەڕ و چەلەنگیا ئاغا و میرێن کوردا دکەن)) (باسیل نیکیتین، ١٩٦٧، ١٢٣). ئاشکرایە کو روژهەلاتناسان ژی گرنگیەك پر مەزن دایە سترانا کوردی، دیسان فرانس بتول لافارك دبیژیت: ((سترانا کوردی بهایەکێ دیرۆکی یێ مەزن هەیە)) (باسیل نیکیتین، ١٩٦٧، ١٢٣). نڤیسەرێ ئەرمەنی یێ کلاسیکی (زافی) دبێژیت: ((سترانا میرانیێ و شەڕی خودیکا روحا کوردێن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

مێرخاسه)) (ئوردیخانێ جەلیل، ١٩٩٧، ٤-٥). ستڕانا فولکلورییا کوردی بوویيە گیانێ نەتەوا کورد ل هەمبەر هەمی باهۆز و سەرما و توفان...هتد. ئوردیخانێ جەلیل دبێژیت: ((ستڕانا دیرۆکێ گەلەك دناڤا ستڕانا کوردیدا یا بەرچاڤە ئەڤ ستڕانە یا ئاشکرا و بەلاڤە، کوردێن باکوور و رۆژئاڤا دبێژنێ ستڕانا مێرانیێ یان ستڕانا شەڕا)). ئانکو بنیاتێ ستڕانێ دیرۆك و خودیکا کوردایە. هەروەسا (جورج هرتسۆج) دبێژیت: ((ستران ئەوە کو دناڤ کومەلێ مللیدا بەلاڤبووی و هۆزان و ئاوازێن خەلکێ گوندان دگریت و برێیا زاردەڤی و ڤەگوهاستنێ دهێتە گوتن، بێ بهێتە نڤێسین و چاپکرن)) (د. عبدالقادر منظور، ١٩٩٥، ١٦). بوچونا (احمد مرسی) بۆ ستڕانا فولکلوری دبێژیت: ((ئەو ستڕانا ڤەگێرای کۆ ژلایێ کۆمێن کو ئەدەب ئەوان ب زاردەڤی دەربازدبیت، ب بیردانکا خۆە وەرگرتییە و بۆ دیارکرنا هەبوونا ئەوێ ژ وژدانا مللەتی دەرکەتییە)) (د.عبدالقادر منظور، ١٩٩٥، ١٦). چونکی بیردانکا مرۆڤی ئێکەم رێکە بۆ پاراستنا ستڕانێ و ڤەگەهاستنا ئەوێ، مرۆڤ دهەر قۆناغەکێدا ڤییایە هەبوونا خۆە کە بونەوەرەك دیاربکەت، ئەڤ چەندەژی ب رێکا ستڕانێ. هەروەسا دبۆچونەکا دیدا (بلینیسکی و گوگول) دبێژن: ((گورانی مێژووی گەلە، وینەیی زیندوو و دیار و رەنگینی راستی)) (د. عبدالقادر منظور، ١٩٩٥، ١٦). ئانکو ستڕانا دیرۆکی گەلەك گرنگیا خۆە هەیە، لەورا ئەو دەمێن رویدان و کارەسات و شەڕ و پێکدادان پەیدابووین، ژبەر نەبوونا خۆاندن و نڤێسینێ ئەو بۆ هەمی بشێوەیێ ستران دەستە بۆ دەستەی هاتە ڤەگوهاستن. (بولیکافسکی) دبێژیت: ((ستڕانا فولکلوری ئەوە، کو مللەتی ئافراندیە، نە ئەو ستڕانە یا دناڤ ڕەوشا مللەتیدا دژیت)) (د.عبدالقادر منظور، ١٩٩٥، ١٦). ئەبو ڤیان دبێژیت: ((هەلبەستێن کوردی گەلەك دپێشکەفتینە، و گەهشتینە گوپیتکا کاملانێ. هەروەسا هەمی ژن و زەلام دسروشتێ خۆەدا هونەرمەندن)) (تومابوا، ١٩٦٩، ٩٩). مللەتێ کورد هەر ژدەستپێکا خۆەدا مزا گوتنا ستڕانێ ل دەڤ هەبوویە. هەروەسا گەروکەك بناڤێ (بلو) دیارکرییە ((هەر عەشیرەتەکا کوردی د بێزاری و خەمەکا دژوار دابیت، دستران و ئاوازێدا زەنگینە)) (تومابوا، ١٩٦٩، ٩٩). ئانکو ژیانا کوردان ب دژواری و نەخوشی بوویە. دیسان (لایارد) ب ستڕانا کوردێن ئێزدی داخبار بوویە دبێژیت: ((من چ جار گوھ ل ستڕانا هندە خەمدار نەبوویە، دهەمان دەمدا جوانترین ستڕانە من گوھ لێبووی)) (عزەدین مستەفا رسول، ١٩٨٢، ١٢٧-١٢٨). دیاە کو ستڕانا کوردی دیاردا خەم و کوڤانێ پتر دناڤدا هەیە، ئانکو ستران ب ئاوایەکێ ئارام و خەم بهێتە گوتن و ستراندن.

(تومابوا) دبێژیت: ((شەڕێن دناڤبەرا ئولاندا بووینە ستران، بەلکو هەر شەڕەکێ ستڕانبێژێ خۆە هەبوویە، دیسان کەسێن کو خۆە گوری وەلاتێ خۆە کرین ستران پێهاتینە گوتن)) (عزەدین مستەفا رسول، ١٩٨٢، ١٢٧-١٢٨). کامیران بەدرخان ژی دبێژیت: ((کو دیرۆکا بزاڤا مللەتێ کورد هەمی ب رێکا ستڕانا هاتیە گوتن)) (وانەیێن بابەتێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

فولکلوری، ۲۰۲۱، ۱٦- ۱۸). ئانکو ستڕانا فولکلوری بوویە ڕوویدانێن کو ب سەرێ گەلچ کورد هاتین هەمی داینە خویاکرن. محەمەد مەلا کەریم ژی دبێژیت: ((ستڕانا کوردی خەباتا کوردان دژی ئوسمانیا تومارکرییە)) (وانەیێن بابەتێ فولکلوری، ۲۰۲۱، ۱٦- ۱۸). ئانکو ستڕانا کوردی خەباتا کوردان ژبوو بەرگری و پاراستنا ئەردێ خۆە کرییە. عزەدین مستەفا ڕەسول دبێژیت: ((ستڕانا کوردی گەلەك شەڕێن کەڤن دئینتە بیرا مروڤی، کو ئەڤان شەڕان هەڤبەندی ب دیرۆکا مللەتێ کوردڤە هەبوویە)) (وانەیێن بابەتێ فولکلوری، ۲۰۲۱، ۱٦- ۱۸). ل دوماهیێ ((عبدالفتاح یحیی)) دیاردکەت: کو ستڕانا کوردی ئەوا ژیان و خەباتا کوردان بەرچاڤکری شیرەکا دوو دەڤە، ستران ب کریارێن زالم و حاکمێن کوردستان داگیرکری گوتینە، ل بەرامبەری ئەڤێ چەندێ ستڕانبێژێن خەباتکەر هەبوون و ل دوماهیێ ئەو سەرکەفتن، چونکی ئەو بناڤێ مللەتی د ئاخڤن)) (وانەیێن بابەتێ فولکلوری، ۲۰۲۱، ۱٦- ۱۸). مللەتێ کورد ڕوویدانێن دیرۆکا خۆە تومارکرینە، دیسان گەلەك جاران ل دویڤ چەرخێ پەیڤێن ستڕانا هاتینە گوهرین بەلێ وەك ناڤەروك هاتیە پاراستن.

تایبەتمەندییێن ستڕانا فولکلوری:

ستڕانا کوردی یا فولکلوری هێز و دەولەمەندییائەوێ یا نەتەوەیی و ئەوێ چەند کو ژمرنێ ژیان چێکرییە، و دهەمان دەمدا ژ بنکەفتنێ سەرکەفتن ئافراندیە، ل ڤێرە ژی دێ ئاماژێ دەینە هندەك ژتایبەتمەندییێن ستڕانا فولکلوری:

۱. ستڕانا فولکلوری دانەرێ ئەوێ نەدیارە، دناڤ خەلکێ نەخوێندەواردا پەیدابوویە.
۲. ستران ئەو بەرهەمە یێ کو ژ دل و دەروونێ خەلکێ دەردکەڤیت، بەرهەمێ ژیواریە.
۳. ستڕانا فولکلوری بەرهەمێ کومییە.
٤. ستڕانێ سیمایەکێ نەرم و نازك بخوێڤە گرتییە، کو هاریکارە دبیردانکا خەلکیدا ب مینیت.
٥. ستڕانێ بەحسێ چالاکییێن ڕوژانە کرییە، مینا هەلکەفتنێن ئایینی، جەژن، ڕەنگڤەدانا بارێ ئابوری، جڤاکی، دیرۆك، شەڕ...هتد ژیانا خەلکی دکەت.
٦. ستڕانا فولکلوری ژلایێ ڕۆخساریڤە ژپەیڤێن سادە و وینێن هونەرییێن جۆان و ب کێش و سەروایەکا ڕێك و پێك هاتیە ڤەهاندن.
۷. زانستێ ڕەوانبێژیێ مینا (خواستن و خوازە و لێکچواندن) تێدا هاتینە بکارئینان.
۸. دناڤا ستڕانا فولکلوریدا دوبارەکرنا ڕستان و پەیڤان خۆەیا دبیت، یانژی نیڤە دێرەك تا دوماهییا ستڕانێ ب هەمان شێوە دهێتە دوبارەکرن، هەلبەت ئەڤێ چەندێ گرنگیا خۆە هەیە، داکو ب لەز بهێنە ژبەرکرن. (عزەدین مستەفا رسول، ۲۰۱۰، ۵۱).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

جورێن ستراتا فولکلوری:

ستران ب شێوەیەکێ گشتی ب گەلەك رەنگ و جوران هاتیە گوتن، ئانکو چ هەلکەفت نینن کو مللەتان ستران پێ نەگوتیە، ژئەگەرێ زەنگینیا مللەتێ کورد و بەرفرەهییا ستراتا فولکلوری یا کوردی، ستراتا فولکلوری گەلەك تا و چەق ژێ دچن و هاتینە دابەشکرن ب گەلەك ڕەنگا و گەلەك کەسان بزاڤا دابەشکرنا ستراتا کوردی کرییە. ژوان کەسان ژی (حاجی جندیە، نورالدین سالەیی، خالد حسێن، عبدالرزاق بیمار، نبیلە ابراهیم، طلال حرب، ئەلکزاندەر گراب، شوکریا ڕەسول، کامیران بەرواری...هتد). واتە هەر ئێکی ل دویڤ شارەزاییا خۆە و ئەو ژینگەها کو تێدا ژیایی ستران دابەشکریە، لەورا ب گشتی ستراتا فولکلوری ل سەر چەند جورەکان دهێتە دابەشکرن ب ئەڤی رەنگی:

١. ستراتا شەڕی
٢. نارینك و سەرێ زاڤایی
٣. لاوك
٤. حەیران
٥. پەسنە
٦. بەیت
٧. پێ گوتن
٨. سترانێن دەرویشا
٩. سترانێن دروینێ
١٠. سترانێن شەڤەروکا
١١. سترانێن زاروکا
١٢. سترانێن دایکا
١٣. سترانێن شاهی و دیلانا
١٤. ستراتا ئەڤینیێ
١٥. ستراتا ئاییني
١٦. سترانێن کاری
١٧. سترانێن دیرۆکی. (تێلی صالح موسی، ١٩٨٦، ٢٥٢- ٢٥٤).

سترانێن فولکلوری هەروەکی هەمی سترانێن تازە، هوزانەکا کێشایی و پیڤایە، ئاوازەکا خوش هەیە، بۆ هەمی جورێن ژیانێ هاتییە گوتن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناڤەروكا سترانا دیرۆكی یا كوردی:

دگەلەك ژسترانێن فولكلوری، نە خاسمە ئەو سترانێن بەحسێ شورەشا خەبات و بزاڤا سەركردێن كوردان دكەن، رویێ ئایینی د دەنە خۆمیاكرن، چونكی لایەنێ ئایینی یێ زالبوو ل سەر جڤاكێ كوردی، لەوما سترانبێژی ڤیایە وێنەیەكێ پیروز بدەتە ڤێ خەبات و بزاڤێ.

ب- هەڤكاری و پشكداریا دوو سەركردان یان دوو هۆزان دسترانا دیرۆكی یا كوردیدا دیارە، نە خاسمە دەمێ پێدڤی ب هاریكاریێ د بوون.

ج- سترانێ بتنێ بەحسێ زیرەكی و میرانییا سەركردان نەكرییە، بەلكو بەحسێ خوشمێریا هەمی كوردان كرییە، هەر دیسان خۆە بەرهەڤكرن ژبۆ شەڕان، دناڤا ستراندا گەلەك خۆمیا دبیت.

د- گەلەك ستران هەبووینە بەحسێ بابەتێ خیانەت و دوو بەرەكیێ كرییە، ئانكو هەر چەند هێزا بەرامبەری كوردان یا مەزن و گرانبا، بەلێ دسترانێدا ئەڤێ چەندێ كارتێكرن ل هێز و هەستێ كوردان نەكرییە. (د. سەلاح هروری، ٢٠٠٤، ١٥-١٦-١٧).

ستران ژێدەرێ میژوویێ گرنگە:

سترانا فولكلوری یا كوردی گەلەك رویدانێن میژوویی دناڤەرۆكا خودا پاراستینە، هەروەك جەلیلێ جەلیل دبێژیت: ((گەلێ كورد دیرۆكا خۆە وندا نەكریە، ئەوی ئەو كرییە ستران، چیروك، سەرهاتی، ل گوندا، ل سەرێ چیان، دزۆزانێن رەنگین داسترایە)) (ریسان حەسەن، ٢٠١٩، ١٧). بەحسێ میژخاسیا مروڤێن هێژا كرییە. ئەو دیرۆك ژبیرا خەلكی ناچیت، چونكی زاروكێن كوردان ب ئەوان سەرهاتییان مەزن بووینە.

مللەتێ كورد هەر ژكەڤندا ستران ژبۆ دیرۆكا خۆە بكارئینایە، ئانكو بۆ ئەوان بوویە ژێدەرەكێ سەرەكیێ پاراستنا دیرۆكێ، بێگومان ئەڤێ ژی ئەگەرێن خۆە هەبووینە وەك:

نەبوونا سەروبەرەكێ ئارام لدەڤەرێ، و ژبەر بەلاڤەبوونا نەخوێندەواریێ دناڤا جڤاكیدا، هەر دیسان، چونكی كوردستان وەلاتەكێ كەڤنارە و جهێ نیشتەجێبوونا شارستانیەتێ بوو، جهەكێ ستراتیجییێ گرنگ بوویە، هەر ژبەر ئەڤێ چەندێ گەلەك جاران توشی شەڕ و داگیركرنان و چەوساندن بسەرداهاتینە، داكو مللەتێ مە بن دەستبكەن، لێ خەلكێ مە سەرشووری قەبوول نەكرییە و ل بەرسنگێ تێكدەران بەرگێری و بەرەڤانی ژئاخاخۆە كرییە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

مللەتێ کورد ستران بۆ تومارکرنا دیرۆکا خۆە بکارئینایە ژبەر دوو ئەگەرێن سەرەکی:

١. نەبوونا سەروبەرەکێ سیاسی یێ ئارام ل کوردستانێ، و گەلەك ژ دەقەرێن کوردی ل ژێر دەسهەلاتا دەولەتێن دراوسێ بوون وەك (عەرەب، فارس، تورك و ئوسمانیان) کو دەرفەت بۆ مللەتی پەیدا نەببوو ژبۆ تومارکرنا ئەڤان رویدانان. (ریسان حەسەن، ٢٠١١، ١٧)

٢. ((بەربەلاڤبوونا نەخوێندەواریێ ل کوردستانێ و ئەو کەسێن کو خواندن دزانین یان بەرهەمێن خۆە پێ دنڤێسین ب زمانێ تورکی و عەرەبی و فارسی بوون و ئەگەر ب زمانێ کوردی نڤیسابان رەنگە کەس نەبوو کو ب خوینیت)) (د. ئیدریس عەبدولا، ٢٠١٤، ١١٣).

گەلەك ڤەکولەرو گەرۆکێن کورد و بیانی د ئەوێ باوەرێدانە کو مللەتێ کورد دسترانا فولکلوریا کوردی بو نڤێسینا دیرۆکا خۆە یا کوردی بکارئینایە، ئانکو ستراناڤولکلوریا کوردی ئەلبووما پاراستنا هەمی خوشی و نەخوشییێن مللەتێ کورد و دیرۆکا ئەوانایە.

پشکا دووێ: (پراکتیك)

ستران وەك هاندەرەك بۆ کو د شەڕاندا دهاتنە گوتن، سترانا شەڕی ژی ژئەنجامێ ئەوان فەرمان و نەخوشییێن کو ب سەرێ خەلکی هاتین پەیدابووینە، چونکی ئەڤ کارەسات و شەڕ و نەخۆشی د بەردەوام بوون و د درێژاهییا مێژوویێدا بەردەوامی پێ هاتییە دان، لەوما خەلکی ستران وەك چەکەك بکارئینایە ژبو بەرگێریکرنێ ژئاخ و بیروباوەرێن خۆەییێن کەڤنار و دێرین، لەوما گەلەك رەنگێن ستران هاتینە گوتن د ئەوان نەخوشی و شەڕاندا ،. ئانکو ستران مینا پالدەرەکێ بوویە ژبۆ سەرکەفتنا ئەوان د شەڕاندا، خەلکێ خوڕاگر ج جاران سەرشووری قەبوول نەکرییە و ل بەرسنگێ تێکدەر رەسەنایەتییا چاند و کەلتوور ودیرۆکا خۆە راوستاینە بەڕگری و بەرەڤانی ژ وەلاتێ خۆە کرینە، ئەڤ چەندە د دیرۆکێدا هاتییە دیار و ئاشکراکرن و مللەتێ مەژی ب رێکا سترانێ پاراستیە .، بۆمە دیاردبیت کو خەلکێ مە هەردەم ستران بکارئینایە وەك چەکەك بەرامبەر دۆژمنی و ژبۆ بەرگیریکرنێ د ئەوان شەڕ و هێرشاندا ب رێکا ئەوان ستران عەگید و قەهرەمان ناڤ ل هەڤدانە کو ئەو ستران ببنە پالدەر ب مەرەما سەرکەفتنێ دژی داگیرکەر و نەحەزان. د دەمێ شەڕاندا سترانبێژان رۆلەکێ گرنگ گێرایە ب مروڤێن وێرەك و خودان شیان گوتینە، بوویە ئەگەرێ هندێ کو هەستێ ئەوان ب لقیت و د شەڕاندا سەرکەفتنێ بینن، بێ گومان ستران و نەخاسمە ئاوایێ گوتنا ئەوێ کاتێکرنەکا مەزن ل هەستێ عەگیدان کرییە، ل خوارێ دێ ئاماژێ دەینە هندەك نموونان:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ستراتا كوردی یا دیرۆكی گەلەك شەڕێن كەڤن دئینتە دهزرا مروڤیدا كو ئەڤان شەڕان هەڤبەندیەك هەیە ب رویدانێن دیرۆكێڤە، مللەتێ كورد ژی رویدانێن دیرۆكا خۆە تومارکرینە، گەلەك ژستراتیژان دنەخوێندەوار بوون (لەوما كێشا ستراتێ ل بەرچاڤ نەهاتییە وەرگرتن، و گەلەك جاران پەیڤێن ستراتێ ل دویڤ چەرخی هاتینە گوهرین، لێ وەك ناڤەرۆك هاتینە پاراستن) (د. عزەدین مستەفا رەسول، ١٩٦٦، ٥١). ناڤێ گەلەك ستران و ستراتیژان دناڤا پەرتوكێن دیرۆكێدا هاتینە بەحسكرن مینا (علی بەردەستانی)، كو گەلەك ژلایەنێن میرێن بابان ل دوماهیا چەرخێ هەژدێ و دەستپێكا چەرخێ نوزدێ دیاركرییە، هەردیسان بەحسێ چەلەنگی و بزاڤ و زیرەكیا ئەوان كرینە مینا (عبدالرحمن پاشا...هتد) ،. ستران ب میر و میرگەهێن كوردی و بزاڤ و خەباتا میرێن كوردان ژی هاتینە گوتن مینا (میر سەیفەدینێ بوتانی و بەدرخان بەگ)، و بەحسێ سیاسەتا ئوسملنی و حوكمرانیا بەرێ بەرامبەری كوردان، شورەش و سەرهلدانێن كوردی و شەڕێن كو ب سەرێ كوردان هاتین هەمی بووینە ستران، و سەركردێن شورەش و شەڕان بووینە ناڤ و نیشانێن ستراناں مینا ستراتا (شێخ مەحموودی و سمكوێ شكاك و شێخ سەعیدێ پیران...هتد)، بزاڤ و كارێن سەروك و هوزێن كوردی مینا (عەلیێ بەتێ، حاجی ابراهیم پاشا، لیوا حسێن فەوزی پاشا...هتد)، هەردیسان گەلەك رویدانێن دیتر دستراتیدا رەنگڤەدانە وەكی (فەرمانا (فەلا) ل سێمێلێ ل سالا (١٩٣٣) و فەرمانێن ئێزدییان و گەلەك رویدانێن دیتر) (جەمیل شێلازی، ٢٠١٦، ٨١).

ستراتا كوردی ل سەر بابەتێ قارەمانیێ و مێرانیێ، حەزكرن، شورەشگێراتیێ، نشتیمان پەروەریێ...هتد، هاتییە ڤەهاندن و گوتن، ئانكو ستران ب ئەوان رودانێن دیرۆكی و شەڕێن كو ل دەڤەرێ و هەردیسان كەسانێن قارەمان و سەركردەیان هاتینە گوتن. دگەل گوتنا ستراناں ل دور رویدانێن ناڤخویی ژی ل ڤێرە دێ ئاماژێ دەینە هندەك نموونان:

میر رابوو ژجۆلەمێرگێ
لۆ میرۆ میر (عمادی)
ئالایێ سۆر هەژیابوو
ل ناڤسەرێ پەیابوو
میر هاتە (بادین كورتێ)
بازێ داڤێ گرتی
ل بەهدینا بەن پرتی
(جەمیل شێلازی، ٢٠١٩، ١٩٢)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

ئەڤە پشکەکا سترانا فولکلووریە ل سەر هەوا (میر عیمادەدین)، بۆ سەر میرگەها بەهدینان لسالا (١٦٣٤ز)، پەیوەندی دناڤبەرا هەردووك میرگەهێن بادینان و هەکاریان بەرەف خرابیێ چوون، لەوما میر (عیمادەدینی) هێرش کرە ل سەر میرگەها بەهدینان ب لەشکەرەکێ گەلەك مەزن.

دیسان ستران ب هێرشا (خالد بەگێ هەکاری)، ل سالا (١٦٧٤ز)، بۆ سەر بەهدینان و ئەڤی شەڕی بۆ ماوێ سێ مەهان ڤەکێشا ل دوماهیێ لەشکەرێ بەهدینان سەرکەفتن ئینا ل سەر لەشکەرێ هەکاریان.

بەر بەرێ (بەلا دنیان)
کوریتێ زێر وەرینان
سنورێ مە بەهدینان (جەمیل شێلازی، ٢٠١٩، ١٩٢)

شەڕێ تیارێ ل سەر دەمێ زوبێر پاشایی هێزەکا بەهدینان ب سەرکردایەتیا کەسەکێ ب ناڤێ (وەیسی بێدوهی) هنارتە ل سەر روژئاڤایێ تیارێ و دەستێ خو دانا سەر.

خودێ کر و فەرمانە
حەفت دەولەتا لێکدانە
حەفت سال ب تمامە
حەفت غازی سولتانە
فەرمانا تیارێ دەرکەتە
ڕەشید بەگێ ب هەیبەتە

(جەمیل شێلازی، ٢٠١٣، ٧١)

سترانا بەدرخان (بابەتێ ئەوێ ل دور هێرشا ئومانیایە ل سەر حوکمەتا میر بەدرخانی ل جزیرا بوتان، د ئەڤێ ستراندا ناڤێ گەلەك کەسایەتی و جهان هاتییە مینا (شەموین خەلەف و دێرشەو...هتد).

لێ لێ میڤو لێ لێ میرۆ لێ لێ میرۆ
ملێ خانی خوش ملێ خانی
بەژنا بەدرخان بەگ زراڤ تلا بنا رێحانی
شەموین دێرشەوی کرە گازی
دەستێ بابێ تێلی میرێ بوتا شێرێ کوردا
ل مە تێ دەنگێ توپان و جەبلخان ل پێ مە تێ
(د. سەلاح هروری، ٢٩)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ژئەنجامێ ئەوان رویدانێن کو بەردەوام ل دەڤەرێ پەیدا د بووین، ئەڤ رویدانە بووینە ستران و هاتینە بەحسکرن ژئەوان رویدانان نموونە وەک (رویدانێن دەڤەرا گولیا، رویدانێن دەڤەرا ئامێدێ، رویدانێن دەڤەرا ئاکرێ و زێبارییا، شەڕێ گەلیێ گوی یا، شەڕێ سوارەتوکا، شەڕێ تابانێ، تەنکا بانکێ، شەڕێ ملا عەرەبی... و گەلەکێن دیتر). وەک لخوارێ دیار:

ئەمان بێژن کەوێ کەوێ گەلیێ گویانی و بەرخێ بەرانی
زوزانێ چیایێ مالباتم لاوو
بولێ شەڕت و قرارێ مێرا ل روح و جانێ من کەتبێ
چ گاڤا وەزێ داکەڤمە دیاری گەلیێ گویێ
ئەزێ بکوژم زابت و قوماندارا و مولازما و ڤان جاویشا

(د. صلاح محمد سلیم هروری، ٢٠٠٤، ٢٧)

ئەڤ سترانە بەحسێ دەڤەرا گولییا دکەت، کو رویدانا ئێکێ بو ل دژی هێزێن ئنگلیزی. هەردیسان

گوتی وا صالحو لو لاوو
ئەڤ کاغەزە کەیتانێ ئنگلیزی ژمەرا وا هاتیە
ئەو روژا چوارێ وێ بێنە باژێرێ ئامێدێ
دەستێ خو دەنە خیرەت و ناموسا بوسلمانا

(د. صلاح محمد سلیم هروری، ٢٠٠٤، ٢٩)

ل دەڤەرا بادینان گەلەک شەڕ هاتینە رویدان و ئەڤ شەڕە ب شێوەیێ ستران گەلەک هاتینە گوتن بو نموونە:

دلێ من دا هایێ سەد جارا بهانە
هەوار کەتە ناڤ عەشیرا کوردانە
ئەو کەتنە سەرێ گەلیێ مزیرکا پشتا باژێرێ ئامێدیێ
دناڤا عەسکرێ ئنگلیزی دانینە قەسابخانە

(محمد بیرونی، ١٥/ ٦/ ١٩٩٩)

ئەڤ رویدانە هەمی دناڤا ستراندا هاتینە پاراستن، دیسان ستراندێ هەڤکارییا دناڤبەرا سەرۆک هوزیێن دەڤەرێ ژی نیشادایە وەک:

وەیلێ عەسکەرێ ئنگلیزی ب توپ و رەشاش وەیلێ هاتە سەرمە
وەیلێ عافرین ژبۆو طاهر پاشا دگەل صادق برویی
وەیلێ ب قەفتا خەنجەرا هودانە سەر چەپەرا
وەیلێ دانایێ وەیلێ دەنایێ

(محمد بیرونی، ١٥/ ٦/ ١٩٩٩)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

هەردیسان چەندین نموونێن دیتر هەنە کو لسەر شەڕان و رویدانێن دەڤەرێ پەیدابووین دناڤا ژێدەرێن دیرۆکێدا هاتینە بەحسکرن و بوویە سترا، هندەك سترانێن شەڕان هەنە کو گەلەك دناڤدار ل سەرانسەری مێژوویا مللەتێ کورد ژئەوانژی شەڕێ شابانیێ هەر وەك هاتیە گوتن:

لولو میرو، بەلێ چبکم شادو شویدی یادقی برو گەلەك هەنە
ب سێ دەنگا گازی دکەت خورتێ گولیا دەست هلینن
بەلێ هوینێ هجریما بکەنە سەر چەپەرێ شارانیێ
گەلی کو بچیکێت سەبابێت فەلا هوین نەرەڤن
های های لو رەڤین شەرمە
هایی لولو میرو، ئاغایێ گران و بێ تەکبیرو.
(کامیران درباس هروری، ٢٠٠٥، ١٨٧)

مللەتێ کورد ئێکە ژوان مللەتان کو گەلەك جاران توشی هیرش و شەڕان بوویە هەروەك دهێتە گوتن:

شەرە زمینەبێ شەرە
فەرمان رابوو ژ ستەمبولێ ژ ئاغایێ مەرە
عەسکەرێ گران ژدەرگەهێ دیاربەکرێ هاتوو ژئاخا مەرە
روژا مرنێ چ جاران بەرێ خوە ژقوماندارێ دەولەتێ ناگوهەرە
زمینەبێ قەسرا مزیزەخێ دکورێ دا
دسەوگەرا بەرێ سپێدێ دا، سێ تابورێ نەزاما تورکا هاتنە تێدا.
(د. سەلاح هروری، ٢٠٠٤: ١٦٠)

کورد ب هەڤرا دگەل مللەتێن دی و ئایینێن دی ل سەر ئەڤێ ئاخێ دژیان، کانێ چاوان کوردان زورداری ژدەستێن دوژمنێن خۆە د دیت، هەر وەسا مللەتێن دیترژی ئەڤ ستەمە ژدەستێ دوژمنی د دیت و ب هەڤرا ب ئێش و ئازارێن هەڤدوو دزانین، دوژمنی هەردەم ڤیایە هەڤرکیێ بێخیتە دناڤبەرا ئەواندا، دەڤەرا شنگال ژی د درێژاهییا مێژوویا خۆەدا بوویە جهێ سرنجراکێشانا خەلکەکێ بیانی، لەوما بەرپەرێن مێژوویی د دەنە دیارکرن کو گەلەك هێرش و شەڕ و فەرمان ب سەردا هاتینە ب مەرەما داگیرکرنێ، ئەو شوڕ و نەخوشییێن کو بسەرێ شنگالێ هاتین باراپتر بوویە ستران و هاتینە گوتن بو نموونە وەك سترانا شەڕێ (شێخ میرزایێ ئاقوشی، شەڕێ فریق پاشا، گەلیێ کەرسێ، شەڕێ بەدەلێ عەلو، شەڕێ حاجی ابراهیم پاشا...هتد). ل ڤێرە دێ ئاماژێ ب هندەك ئەوان سترانان کەیین ئەوێن ب ئەڤان شەڕانڤە هاتینە گوتن:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لێ دایێ لێ دایێ ێ ێ..
دیاری منو کۆلانا بەکرا بشەوتێ وا ب بەرا،
من دی ڤێ سبێ عەسکەرێ فریق پاشا رابوو خیڤەتا و
چادرێن خۆە دانینە سەرچەمێ زوقایێ سەرگرێ عەرەبا
من دج بەرێ توپان و تڤەنگا دابوونە یەکرا
سەربانێ خەلکێ کرنە مژو مۆران و مشوورا.

(ڕێسان حەسەن، ٢٠١٩: ٤٨)

ستران وەك تومارەکا میژوویيە، ستران و نەخاسمە گوتنا ئەوێ کارتێکرنەکا مەزن هەیە ل سەر هەست و دەروونێ شەڕکەران ل دەمێ شەڕاندا هەروەك:

ئاغاۆۆۆ... ئاغاۆۆۆ... ئاغاۆۆۆ...
دیاری منۆ ملکێ فەقیرا و گوندێ کەرسێ ل بەرمەدە
بەلێ خودێ خراب بکە و ئاڤا نەکە
بەلێ خودێ زانێ ئەڤێ سبێ گولەییێن توپێ دەکە تاڤێ
تەیروکێ هاتنە ب سەر مالێت مەدا، .

(شکر خضر مراد، ٢٠٠٠، ١٨)

ل روژا ئێکێ ژ چریا ئێکێ ژسالا (١٩٣٥)، لیوا حسین فەوزی پاشا هێزەکا لەشکەرێ کارکر بۆ سەر چیایێ شنگالێ کو پێکهاتبوو ژ فورقەکا لەشکەری و توپ و تەیاران بەرێ خودانە سەرێ شنگالێ، د ئەنجامدا شەڕەکێ گران چێبوو، هەروەك دەقێ ئەڤێ سترانێدا دیاردبیت.

لێ دایێ، جارێ ئەز بکەڤنە خەرباتێ گوندێ بەکرا کەتم
شەڕێکێ ل مە چێبوو ل کرانا کور موبارەك
نە ب ڤی کاری ئویی، ئویی، ئویی
رەب ئەلعالمین خەراب بکە و ئاڤا نەکە مالا دەلیل و رێزانا...

(ميرزا حسن الدناني، ١٩٩٤، ٢٠)

ستران وەك چەکەکێ بوویيە، ژبۆ بەرگیریکرنێ ژئاخ و بیر و باوەرێن خۆە، دەڤەرا شنگال ژی هەردەم شەڕ و رووداندا لێ دروست بووینە، بارا پترا ئەڤان شەڕانژی ب رێکا سترانێ هاتینە پاراستن.

گەلی باب و برا دەستێ مەدا ئیرو نەما ژ غەیری قایشا میراتا دارێ تڤەنگێ...
لێ لێ دایێ ێ ێ ێ...

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خەباتەکا مێرا بکەن، چاڤێ خۆە ژ عەسکەرێ پاشا نەشکێنن، دەستێ خۆە ژتڤەنگا نەڤەتینن.

(ميرزا حسن الدناني، ١٩٩٤، ٢٠)

هەلبەت ژیان و سروشتێ جڤاکێ کوردی و دەڤەرێن ئەوێ، کارتێکرنەکا مەزن هەبوویە ل سەر پێشڤەچوون و دەولەمەندییا ستراندێ. مللەتێ کورد دکەڤندا دوژمن گەلەك هەبووینە، ئەڤان دوژمنان ژی هەردەم ڤیاینە دوژمنایەتیێ دگەل بنەمایێن ئاغایێن کوردان بکەن ب تایبەت ژی (شکاکان)، چونکی هەردەم ئەڤان سەرکێشا سەرهلدانێن کوردان دکرن، لەوما هەمی دەمان دوژمنان هەولدایینە ژناڤ ببەن و ژێ رزگاربن.

بەگێ منو... سوبەیە گەل بەیانێ
میرێ منو... سوبەیە دگەل بەیانێ
کاغەزەکا هاتی ژ ئیرانێ
ژتەرەفێ تویرانێ
شاهی عەجەم مللوکێت کوردا
خواستبوونە تەویرزی ل دیلەمانێ.
(کامیران درباس هروری و شڤان شوکری هروری، ١٥)

گەلەك ژمێرخاسێن کورد هەبووینە کو رابوویینە ب ئەنجامدانا چەندین شەران ژ ئەوانژی (سمکوێ شکاك)، ل سەدێ بیستێ ئەوی سەرکێشیا شورەشێن کوردان کرییە، لەوما ژبوو دوژمنی جهێ مەترسیێ بوونیە، گەلەك جاران شەڕ و پێکدادان دناڤبەرا لەشکەرێ ئەوی و هێزێن ئیرانیاندا رویداینە هەر وەکی دەقێ ئەڤێ ستراندێدا خۆەیا دبیت:

ئاغاوو ئاغاو رابە سەرێ ملیکێ مالا بابێ منو رابە
جلێ ئاغاتیێ دانە، جلکێ قاجاغان و فرار بکە بەرخو
رێکا تەهرانێ دویرە ڤێ سبێ بدە بەرخۆە
ئەو گاڤا تو بچیە دیوانا شاهێ عەجەما سەری نە چەمینە
سەری بدە بەرخۆە.

(د. سەلاح هروری، ٢٠٠٤: ١٣٨)

ژ ئەگەرێ کوشتنا ئەڤی کەسێ خودان شیان و ب هێز کارتێکرن گەلەك ل گەلێ کورد بوو، چونکی کەسایەتیەکا بلیمەت بوونیە، هەروەك دستراناندا ئەڤ چەندە خویا بوونیە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئێك ژوان شەڕێن كو بووینە ستران و هاتینە گوتن شەڕێ (كەلا دمدم)ە، كو شەڕەكێ ناڤدارە دمێژوویا مللەتێ كوردا، بۆ نموونە:

خورمینە خوش خورمینە
مەسەلاخانێ چەگ زێرینە،
ئەڤا راستە، درەونینە،
خانەك هەبوو ژ هوقریبا
چول و بەستا د گەریبا
ل جی وارا نە هیوریبا
خان رابوو ژ كوردستانێ،
چو پاشایێ ئیرانێ

(شوكریا مستەفا، ١٩٨٦، ٢٨).

مللەتێ كورد، كەسێن ناڤدار و خودان شیان تێدا هەنە، ناڤێن ئەوان دناڤا ژێدەراندا هاتینە پاراستن ژ ئەگەرێ زیرەكی و شیانێن ئەوان ل دەمێ شەڕان و نەخوشیاندا، هەروەك (كورحسێن پاشا) سەروكێ هوزا حەیدەرانە كو خۆەدانێ دەستەلاتەكا مەزن بوو ل دەڤەرا (وان و بایەزیدێ). ئێك بوو ژ ئەندامێن كومەلا ئازادیخوازێن كوردستانێ، ئەوی پشكداری دگەلەك شەڕاندا كرییە بۆ نموونە:

لۆلۆلۆ سوبەیە تەرێ من دكێشە یۆیۆیۆ
ئاخ دلێ من دبەر خەمێدا یۆیۆیۆ
بەلێ دبێت كۆر حسێن پاشا بوو یۆیۆیۆ
ئاخ ل دنێدا یۆیۆ
وەلە گەل بچنە نك شێخێ بالیزانێ
چەوا مەزبەتە سەنەدێ خۆە چێكرن

(شوكریا مستەفا، ١٩٨٦: ٢٨)

دناڤا دیرۆكا گەلێ كوردانداَ ،. كانێ چەوا هەڤركی هەبوییە لگەل دوژمان ب ئاوایەكێ دیتر ژی، هەڤركی هەبوو، ب تایبەت دناڤبەرا میرگەهێن كوردیدا، و هەڤركیا دناڤبەرا بنەمالێن حوكمراندا ژی بۆ نموونە. سترانا (قەشەمێ)، كو گەلەك راستیێن دیرۆكی تێدا دیار دبیت بۆ نموونە:

میرەكێت جزیرا بوتان میرەكێت عەزیزایا
خورتێن مالا بەدرخان بەگ شال و شەبكێن بوتانیان لبەر خوە كرینە

(یاسین حسین گورانی، ١٩٩٨، ٢١٥).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

دناڤبەرا ئیلا هەکاریان و ئیلا بەسرا گەلەک هەڤرکی هەبوون شەڕێن گران دناڤبەرا هەردوکاندا رویدان، هەروەک چەند دێر دهێنە گوتن پشتی چەندین شەڕ و دووبەرەکی دناڤبەرا ئەڤان عەشیرەتان رویداین ئێک ژ ئەوانژی:

میر مال و مقەدەرا مە ژنەقانا ڤێ تێیە،
وەک ئاگرەکێ مەزن ڤێکەتیە، باران ب سەردا ببارە
ئار ژخۆە بمرییەنە
ئەو کێ ژپرا سەرێ بمریە بمریە

(ئوردیخانێ جەلیل، ۹۸)

هەردیسان، بەحسێ بزاڤێن (میر ئێزدین) ژی دهێتە کرن دناڤا سرانا فولکلوریدا، شەڕێ ئەوێ د دوو چەپەراندا دژی میرێن دەڤەرا و دژی ئوسمانیا هەروەک دسترانا ل (تیلانێ هەیا بتیلانێ) دا دیار دبیت:

دەبلا بێتە خوارێ چەپەرێ خۆە چێ بکا
ل گەلیێ زاخۆەیێ برا جڤاس هەنە رۆمیا وپساغا
کورم هما چ جار شەڕێ کۆرێ بوتان و شینکان
سار خۆەش و سارماندێ چاوێ سەرا خۆە نەدی تنە

(عبدالفتاح علی یحیی، ۱۹۹۷، ۱۵۹-۱۶۱).

هەروەک مەدایە دیارکرن کو ل سەرانسەری مێژوویێ مللەتێ کورد تووشی هەرەشە و شەڕان بوویە، و گەلەک کەس هەبووینە کو سەرکردە بووینە د ئەڤان شەڕاندا و هەردەم بەرهنگاری ژ ناموس و کەرامەت و ئاخا وەلاتی کرینە، هەروەک بزاڤا (شێخ مەحموودی) ل سالا (۱۹۱۹)، ئەوی سەرهلدان کرییە ل دژی بەریتانیا شەرەکا قەومی ل چیایێ سورداشێ وا ب بەرا بەلێ سوبا...

عەسکەرێ ڤی نەیاری... قەلەرەشکا وا ب بەرا قێرینە هات سەرا
بەلێ شادوشۆخا شێخ مەحموود
شەرێ مە د چەپەرادا نامینیت ئەشهەدو بیلا گەلی برا
دێ خار کەڤیت و بەلاڤەبیت و کەفتە چیا و دولا دەلیلو دەلیلو... (د.سەلاح هرروری، ۱۳۱).

((زولم و زورداری دوژمن و داگیرکردن و داگیرکاری لە مللەتی کورد کردووە، ئەم شتە لە ئەدەبیاتدا رەنگ بداتەوە، کوردەکان هەمووکان داوای سەربەخوییان دەکرد و هەمیشە شەڕی بۆ ئەم داواکارییە کردووتەوە هەر بۆ نموونە:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

گەلی باب و برا خەباتا میرا بکەن
دەنگ ل خورتێن کوردستانێ بکەن
ب جووتا رەختا گرێدەن، بکەن ب لەزینن

(عەلی تەتەر نێروەیی، ۱۹۹۷، ۲۹۹)

ستراننێ چەندین رویدانێن دیرۆکی د ناڤەرۆکا خۆدا پاراستینە، گەلێ کورد دیرۆکا خۆە ووندانەکرییە، بەلکو کرینە ستران و چیرۆک و سەرهاتی ستران بووینە ژێدەرەک ژبۆ پاراستنا دیرۆکێ، ستران ب چەندیێن شەڕ و نەخوشی و ئاریشێن کو ب سەرێ گەلێ کورد و هوزێن کوردی هاتین، چەندین ستران هاتینە ڤەهاندن و گوتن، ل خوارێ بشێوەیێ خشتە دێ ئاماژێ دەینە ناڤێ ئەوان ستراناں ئەویێن کو ب شەڕانڤە گرێدای دێ ئاماژێ دەینە ناڤێ هندەک ژ ئەوان ییێن کو بەحسی ئەوان هاتیەکرن:

ستراننێن ل دور شەڕان

شەڕێ پیر بەدەلێ	شەڕێ زوزک و هندرینا	شەڕێ حاجی ئیبراهیم پاشا
شەڕی گەلیێ میزارێ	شەڕێ سوارەتوکا	شەڕێ لیوا حسێن فەوزی پاشا
شەڕێ شابانییێ	شەڕێ شابانیێ	شەڕێ بەوەلێ عەسۆ
شەڕێ عەلیێ ئەحمەد	شەڕێ تەنگا بانێ	شەڕێ گولییا
شەڕێ خەمیکێ سەیدا	شەڕێ مالا عەرەبی	شەڕێ گەلیێ مزیریا
شەڕێ چیایێ گریداغێ	شەڕێ گا بنیرکێ	شەڕێ بێتە نویرێ
شەڕێ تەمەربەگێ ملا	شەڕێ بەسرایێ	شەڕێ ئیبراهیم بەگێ
شەڕە شەڕە	شەڕێ زەینەلدینی	شەڕێ تیارێ
شەڕێ خورت و دەکا	شەڕێ حەسەن قەلی	شەڕێ سەرێ قێرێ
شەڕێ کەلا میرێ کورە	شەڕێ مالا عەلیێ ئونس	شەڕێ ئاغبارانێ
شەڕێ ئاکرێ	شەڕێ مزیق پاشا	شەڕێ زیلان و حەیدەران دگەل تورکان

ئەنجام:

١. ستراننێ گەلەک تایبەتمەندییێن رەسەنێن کوردەواری، و گیان و کاراکتەرێ نەتەوەیی و نشتمانییێن مللەتێ کوردستانێ، دناڤا خۆدا ییێن ڤەژاندین و داینە نەخشاندن.
٢. ستران شیایە چاند و تورە و ژیانا کوردەواری ب هەمی ئالیێن خۆڤە خۆەیا بکەت، وەک شەڕ و ململانێ و حەزکرن، تێکەلی و دانوستاندنا جڤاکی، ئابووری...هتد.
٣. ستران وەک ژێدەرەکێ دیرۆکی یێ گرنگ دهێتە هژمارتن.
٤. چەندین رویدان و شەڕ و فەرمان ب رێکا ستراناں هاتینە پاراستن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

٥. د شــەڕ و فەرمانانــدا هەر دەم قارەمــان و عەگیــدان نــاڤ ل هەڤــدوو دایە ب مەرەمــا سەرکەفتنێ.

٦. ستڕانا شــەڕی خۆمیاکرنا جـورەکێ قارەمـانێ و هاندانێیە ژ بـۆ گەلەک کەسـان، کـو شەڕی ژ بۆ تشتێن پیرۆز و ئارمانجێن بلند بکەن.

٧. ستڕانا شەڕی یا فولکلوری گەلەک ژ دیرۆکا بەرزە یا مللەتی ڤەگرتیە، و پاراستیە، لەو ما دبیتە ژێدەرەکێ گرنگێ دیرۆکی.

٨. ستڕانا شەڕی یا فولکلوری مێژوویا وێ بۆ دەمێن کەڤن دزڤریت

ژێدەر:

١. هیمـداد حوسـێن (٢٠٠٧): ئەدەبیـاتێ فولکلـوریێ کـوردی دەق و لێکـولینەوە، چاپخانـا شـەهید ئـازاد، کەرکوك.

٢. محەمەد موکری (١٩٩٩): گورانی یا ترانەهای کوردی، چاپخانا وەزارەتی ڕەوشەنبیری، هەولێر.

٣. سەلام ناوخوش (٢٠٠٥): کوردولوجی، چاپا ٦، چاپخانا ڕۆژهەلات، هەولێر.

٤. ئەحمەد حەیرانی (٢٠٠٥): بنەماکانی ستڕانی کوردی، گوڤارا کاروان، ژمارە ٢٠٠) هەولێر.

٥. جوتیار اسماعیل نبی (٢٠١٣): ناڤەڕۆکا حەیرانۆکا کوردی، ناما ماستەرێ، زانکویا دهوك، کولیژا ئادابێ، دهوك.

٦. مردان رفعت ابوزید (٢٠٢١): ڕەنگڤەدانا کەلتوری درۆرمانێن (محمد سلیم سواری دا)، چاپا ١، پەرتەکخانا گازی، دهوك.

٧. ئەسعەد عەدۆ: لاوك و حەیران لە فولکلوریدا، گوڤارا ڕەوشەنبیری نوێ، هەولێر.

٨. هێمن جاسم محمد (٢٠١٥): هونەری گێرانەوە لە چیروکی فولکلوری کوردیدا (چیروکی منداڵان)، ناما ماستەرێ، زانکویا سەلاحەدین، هەولێر.

٩. کامەران موکری (١٩٨٤): ئەدەبی فۆلکلوری کوردی، بەرگی یەکەم، بەغدا.

١٠. نبیله ابراهیم (١٩٩٩): اشکال التعبیر فی الادب الشعبی، ط ٢، مطبعة (دار النهظة للطبع والنشر)، بیروت.

١١. باسل نکیتین (١٩٦٧)، الأکراد، ترجمة دار الروایع، بیروت.

١٢. ئوردیخانێ جەلیل (١٩٩٧): ستڕانا زارگوتنا تاریقی، بەغداد.

١٣. عبدالقادر منظور (١٩٩٥): اغنیة شعبیة في الجزائر، ط ١، مطبعة شرف الجزائري، جزائر.

١٤. تومابوا (١٩٦٩) : مع الأکراد، بغداد.

١٥. عزەدین مستەفا رسول (١٩٨٢) : دراسة في الأدب الفلکلور الکردي، بغداد.

١٦. (٢٠٢١) : مفا وەرگرتن ژ بابەتێ فولکلوری، قوناغا دووێ، کولیژا پەروەردا بنیات، پشکا زمانێ کوردی، زانکویا دهوك، دهوك.

١٧. تێلی یالح موسی (١٩٨٦): ستڕانێن دیلانێن فولکلوری، گوڤارا ڕەوشەنبیری نوی، ژ ١١١، هەولێر.

١٨. سەلاح هروری (٢٠٠٤): چەند بابەتێن دیرۆکی دستڕانا دیرۆکی یا کوردی دا، چاپا ١، سلێمانی.

١٩. ڕێسان حەسەن (٢٠١٩): ستران وەك هاندەرەك د شەڕان دا، چاپخانا گازی، دهوك.

٢٠. ئیدریس عەبدولا (٢٠١٤): ئەدەبێ میللی و فولکلوری، بگ ٣، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر.

٢١. جەمیل شێلازی (٢٠١٦): چەپەرێن پاشایی ل چیایێ مەتینا، گوڤارا دیرۆك، ژ ١٢، دهوك.

٢٢. صلاح محمد سلیم (٢٠٠٤): ڕویدانێن سالا ١٩١٩ ل دەڤەرا بادینان دستڕانا دیرۆکی یا کوردی دا، چاپخانا زانکویا دهوك، دهوك.

٢٣. کامیران درباس هروری و شفان شوکری هروری (٢٠٠٥) : ستڕانێن گەلێرێ، چاپخانا سبیرێز، دهوك،

٢٤. شکر خضر مراد (٢٠٠٤): شەڕێ حاجی ابراهیم پاشا، گوڤارا لالش، دهوك.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٢٥. ميرزا حسن الدنانى (١٩٩٤): اغاني الفلكلور في شنگال، مجلة لالش، دهوك.
٢٦. شوكريا مستەفا (١٩٨٦): كۆمەلە تێكستێ فولكلورێ كوردیە، چاپخانا هاشم، هەولێر.
٢٧. ياسين حسێن گورانى (١٩٩٨): لاوك و سترانێن كوردەوارى، چاپخانا وەزارەتى رەوشەنبيرى، هەولێر.
٢٨. عبدالفتاح على يحيى (١٩٩٧): بوتان والبوتانيون، گوڤارا كاروان، ژ٢٩.
٢٩. عەلى تەتەر نێروەى (١٩٩٧): بزاڤى رزگاريخوازى نەتەوەى كورد لە كوردستانى عيراق لە سالەكانى جەنگى عيراق و ئيران، زانكويا سەلاحەدين، هەولێر.

الأغانى الحربية الفلكلورية منطقة بادينان أنموذجا

الملخص:

تعتبر الأغنية اكبر وأقدم جزاء من الأدب الشعبي. كل أمة لها أغانيها وموسيقاها الخاصة التي تعرف بها، مما يعني أن كل أغنية تأخذ في الاعتبار جميع ميزات أمة معينة. بالإضافة إلى ذلك، تعتبر الأغنية عاملا للراحة النفسية للعديد من المواقف النفسية لأي امة أو شخص يمر بها، مثل التعبير عن السعادة والتحفيز والدعم للحرب أو لإنجاز عمل ما. علاوة على ذلك، تعد الأغاني ثروة خاصة بأمة او مجتمع ما، وإذا استمعنا جيدًا للأغاني الشعبية وحصلنا على المعنى الأساسي لها، في ذلك الوقت سوف نفهم المعنى الدقيق لها وسيظهر الهدف الرئيسي للأغنية وواجبها، إلى أي مدى يمكن أن تعبر عن المجتمع.

من خلال حياة الإنسان حدثت الحروب، واثرت الحروب في حياة الناس، ولهذا السبب في كثير من الأحيان لجعل أوضاعهم أفضل، حاولوا غناء الأغاني ومن خلال الغناء كانوا يريحون أنفسهم، لأن أغنية الحرب كانت دعمًا ومساعدة. مساعدة الناس على عدم التفكير في الموت وهي فكرة تحيط بالناس في معظم الأحيان. كما أنها الأغنية التي يمكن أن تحل محل الأسلحة. يتكون البحث الحالي من قسمين: (القسم الأول هو الجزء النظري الذي يحتوي على التعريف والأنواع والمضمون وخصائص الأغنية، والقسم الثاني هو الجانب العملي الذي يتحدث عن الأغاني الحربية).

الكلمات الدالة: *الأدب الشعب، الأغنية، التاريخ، أغنية الحرب، البطل.*

The Folklore War Songs Bahdinan Area as a Case Study

Abstract:

Song is considered one of the greatest and ancient part of the Folk literature. Each nation has its own especial songs and music that they are known by it, which means that each song takes into account all the features of a specific nation. In addition, the song considered a psychological relief for many psychological situations of

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

any people or person going through it, for instance expressing happiness, motivation and supporting for war or to get something done. Furthermore the songs are counted a regional wealth, and if we listen carefully to the folk songs and we get the core meaning of it, at that time we will understand the exact meaning of it and it will show the main goal and duty of the song in which to what extent it can express the society.

During the human life there were wars, and people themselves were affected by these wars, that is why many times for making their situations to a better one they tried to sing songs and through singing they relieved themselves, because war song was a support and an aid for people to not think of death which is an idea that most of the time surrounding people. Also it is the song that can replace the weapons .

The current research consists of two sections: (the first section is the theoretical part which contains the definition, types, content and song features, the second section is the practical side that talks about war songs).

Keywords: *Folk literature, song, history, war song, hero*.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ لێکۆڵینەوە کوردی